

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091

Богданова О. І.,
викладач,
Бердянський державний
педагогічний університет

МОТИВ БУДИНКУ В “МІСЬКОМУ ТЕКСТІ” М. ХВИЛЬОВОГО ТА А. ДЬОБЛІНА

“Міський текст” М. Хвильового та А. Дьобліна нарізно неодноразово ставав об’єктом дослідження науковців. Система мотивів прози українського та німецького письменників різноманітна. Проаналізуємо один із семантично важливих елементів “міського тексту” митців, мотив будинку, який, на наш погляд, має вагоме місце при створенні образу столиці в прозі вище зазначених авторів.

Мета роботи є проаналізувати символічність та образність мотиву будинку в “міському тексті” М. Хвильового та А. Дьобліна. **Об’єктом** у статті є повісті “Сентиментальна історія” (1928), “Іван Іванович” (1929), новели “Ревізор” (1929), “Редактор Карк” (1924), “З лабораторії” (1931), оповідання “Кімната ч. 2” (1922), “Заулок” (1923), М. Хвильового та роман “Берлін. Александерплатц” А. Дьобліна.

Символічну роль образу будинку в тексті відзначають багато науковців (Н. Бідасюк [2], Ю. Доманський [3], Л. Яшина [7]). С. Андрусів у монографії “Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.” чималу увагу приділяє образу й національній символіці дому в літературі, трактуючи будинок як сімейний та етнічний символ, що відокремлений матеріально й відрізняється від решти простору “метафізично і семантично”: “Дім – це місце творення дива життя, життя родини, першопростору людського й етнічного буття, життя, пронизаного традицією, відповідальними ритуалами й етносом, культурою й затишком, любов’ю і духовною працею попередніх поколінь роду, світ, з якого вигнана жорстокість, земний рай. Тут усі предмети, речі мають, крім буденного, профанного, і трансцендентний вимір, сенс” [1, 35]. Отже, людина, що переїздить, залишає свій дім, втрачає батьківщину, родовий зв’язок, частинку своєї душі й приречена бути самотньою в іншому просторі (в прозі М. Хвильового – Б’янка, Мар’яна, Оксана).

Мотив будинку є спільним у текстовій тканині М. Хвильового й А. Дьобліна. Він є важливою частиною топографії столиці та є семантично насиченим. Проте цей мотив має різне смислове навантаження в “міському тексті” письменників. У романі “Берлін. Александерплатц” А. Дьоблін деконструє міф про будинок-фортецю, оприявнюючи незахищеність особистості у великому місті. В прозі М. Хвильового образ будинку стає лакмусом матеріального становища міщан, а також символом втрати Батьківщини та власної індивідуальності.

Варто зауважити, що на соціокультурному рівні “міського тексту” питання відносин індивідуума та соціуму є головним не тільки в творчості німецького, а й в українського письменника. М. Хвильовий проблему класової нерівності якнайкраще відтворює в повісті “Іван Іванович”, в якому змальовані представники різних класів. Письменник чітко розмежовує суспільство на основні класові прошарки:

робітничо-селянську та буржуазну. Вже на початку твору митець поділяє соціум на два класи однією влучною фразою: “челядь Івана Івановича” [5, 26]. Через різкий контраст розкрито особливості фінансових та житлових умов буржуазного та робочого класів. Особливої уваги під час аналізу соціуму міста заслуговують житлові умови міщан, оскільки локус будинку, який не лише представляє архітектурні ознаки міста, а й є своєрідним “обличчям” міських мешканців, відіграє важливу роль для соціальної та культурної ідентифікації.

Отже, локус будинку в “міському тексті” М. Хвильового є лакмусом соціального становища людини, поділяє міський соціум на буржуазний та робітничий класи. В іронічному ключі письменник зображує “квартирну кризу”, яку зазнала сім'я головного героя, міщанина, “людини мало не з вищою освітою”, Івана Івановича: “Квартира, де живе Іван Іванович зі своєю симпатичною сім'єю, складається тільки (тільки!) з чотирьох кімнат (не рахуючи, звичайно, кухні, клозету і ванної), себто: кабінету, ідальні, дитячої спальні (там же спить і мадмуазель Люсі) і спальні мого героя та його дружини” [5, 33]. В той час, коли кожен член родини має окрему кімнату, куховарка Явдоха (представниця робітничо-селянського класу) вимушена спати “на ліжку, на підлозі, в коридорі” [5, 33]. Увиразнюється опозиція “багаті / бідні” за допомогою підкреслено “мажорного” існування Івана Івановича. Він прокидається “з мажорним, цілком монументально-реалістичним настроєм” [5, 36], “усміхається мажорно-витриманою усмішкою” [5, 36], дивиться “мажорно-реалістичні фільми” [5, 36].

Син Іван Івановича “кричить мажорним голосом” [5, 38], дружина “мажорно думає про нове літо” [5, 41] на курорті. Житлова ситуація тогочасного суспільства щонайкраще представлена словами Марфи Галакціонівни: “...не треба забувати, що на вулиці бігають сотні безпритульних. Цим дітям ще гірше! Вони не мають квартири і бігають зовсім, як собачатка” [5, 38]. Наведені нами приклади показують зневажливе ставлення до всіх нерівних за матеріальним та суспільним становищем, увиразнена соціальна відстань між буржуазним та робочим класами. Вражаючий контраст обох прошарків населення підкреслюється протягом усієї повісті. І тоді, як на вулицях міста бігають голодні безпритульні діти, кожен із будинків багатого району столиці доводить, що “він тепліший за свого супротивника” [5, 60].

Різким контрастом до “симпатичної й затишної” квартири типового буржуа в якій “весело й бадьоро грає електрика своїм матовим блиском” [5, 40], постає помешкання представника бідних верств населення, наприклад, художника Чаргара в повісті “Сентиментальна історія”: “Кімната його, як і моя, була в підвалі. Із стін завжди несло льохом, а із стелі ніколи не сходила вогка руда пляма. Над його кімнатою був клуб радслужбовців, і тому його стеля завжди дрижала від тупотіння й крику” [8, 503]; або “Як бідно живе наш славетний художник” [8, 503]. Очевидно, що житлові умови митця не були винятковими. М. Хвильовий підкреслює, що це звичайна ситуація для більшості населення міста. Міська інтелігенція закута в кам'яні межі стін своїх кімнат, що ховаються в будинках темних віддалених закутків міста. Не відрізняється від кімнати Чаргаря й “мініатюрна” кімната Спиридонової в новелі “З лабораторії”: “Вікно виходило в якусь кам'яну стіну, так що світла тут було дуже мало. Можливо, тому й пахло вогкістю” [5, 181].

В оповіданні “Кімната ч. 2” проблема бідності населення також ідентифікується житловими умовами. Герої твору живуть у гуртожитку, винаймаючи одну кімнату, оскільки на більше коштів не вистачає. Христя, що займає “невеличку посаду” “перепищиці”, мешкає на краю міста (найдешевші райони), орендує “холодну кімнату”. Як і в повісті “Іван Іванович”, тема холоду або тепла в оселі в оповіданні стає лакмусом матеріального становища людини. Тоді як Іван Іванович змагається із сусідом, хто краще натопить у будинку, герої оповідання “Кімната ч. 2” живуть у холодних оселях і не мають грошей на опалення. Головна героїня Вівдя, дмухаючи у повітря, демонструє комісару Волоському, як “парує” повітря, що свідчить про такий же холод у кімнаті, як і на вулиці.

У романі “Берлін. Александерплатц” А. Дьобліна будинок стає маркером парадоксальності міської природи, символом незахищеності, позаяк вже на початку твору Франц Біберкопф приходиться до будинку Міни (сестри його колишньої подружки, яку він вбив) й гвалтує її на підлозі власної домівки. Отже, письменник руйнує міф про дім-фортецю. Захисну силу стін будинку наче стирає міське беззаконня. Людина великого міста немає прихистку, що також посилює ефект самотності містянина.

Цікавий також той факт, що всі мешканці міста в романі “Берлін. Александерплатц” проживають не у будинках, а в “Bude” (“будка”, “комора”, “конура”). Не важливо, яким є помешкання того чи іншого городянина, воно все одно залишається “конурою”. Таке сприйняття головним героєм міста свідчить, з одного боку, про його вороже ставлення до оточуючого середовища. З іншого боку, презентує місто як простір обмеження, місто-мурашник. Воно володіє великою територією, проте своїм мешканцям виділяє для проживання лише клаптик, не квартиру, а комору. Парадоксальним є те, що, сховавшись у “заселеному вулицу”, людина залишається самотньою. Кожен наче ховається від соціуму у своїй “будці”, що підкреслює відстороненість, відчуженість міських мешканців початку ХХ ст.

Окрім того, образ будинку допомагає відтворити внутрішній стан головного героя Франца Біберкопфа. Після тривалого ув'язнення він повертається в столицю, але відчуває себе чужим і непотрібним. Його переповнюють почуття страху, невпевненості. Перші моменти після повернення протагоніста в Берлін характеризуються словами шум, страх, біль (“В ньому щось перелякано кричало: увага, увага, починається!” – “In ihm schrie esentsetzt: Achtung, Achtung, esgehtlos!”, “Hundert blanke Scheiben”, “wie sich das bewegte” [8, 20]). Йому ввижаються “божевільні будинки” (“die irrsinnig en Häuser” [8, 20]), дахи яких падають.

Як і в А. Дьобліна, локус міського будинку в М. Хвильового є семантично важливим елементом характеристики соціального середовища столиці. За допомогою цього образу письменник порушує проблему власної приналежності, ідентифікації себе у соціумі. Герої творів письменника покидають свою домівку (сільську), переїжджають до міста або ж планують переїзд. Втрата власної домівки означає втрату рідного простору, відірваність від родини, сімейних традицій, свого коріння, родової сили та енергетики, а, відтак, і самого себе. Втративши найдорожче, людина намагається віднайти нову себе, своє місце у новому (міському) середовищі,

проте все одно залишається іншою, чужою. Отже, локуси будинків набувають важливого містотвірного значення в текстовій тканині М. Хвильового, “адже у них мешкають, працюють, переживають різні емоції та почуття персонажі” [6, 55].

Варто також звернути увагу на те, що людині в “міському тексті” А. Дьобліна, так само, як і в М. Хвильового, доводиться пристосовуватись до складних умов столичного життя. При цьому семантично важливим елементом уконцептосфері міського простору є архетип вікна. Н. Тріфт у статті “Виразність повсякденного міста” називає вікно “реальним місцем, щоб розглядати різні ритми, взяті разом, й інструментом для міркувань, можливо у супроводі таких технологій, як карти, замальовки, тексти, фотографії і фільми” [4, 401].

Образ вікна у романі “Берлін. Александерплатц” А. Дьобліна набуває глибокого трансцендентального значення. Це кордон між двома світами (в’язницею та містом), а також між різними часовими вимірами (у в’язниці, де час наче зупиняється, та у місті, яке рухається уперед). Вікна – єдина можливість в’язнів бачити місто та життя в ньому. Письменник кілька разів описує в’язнів, прикутих до віконних тюремних ґрат, які намагаються вловити хоч щось із реального життя. Але вікна ці надто малі, аби в’язні могли встигнути за темпом розвитку та змін у мегаполісі. Все, що вони можуть побачити крізь вікно – окремі образи, що знаходяться поза часом. Образ дитини, жінки, прибиральника для старих – це все, що потрапляє у поле зору арештантів. Проте це не дає конкретної картини еволюції міського життя. Надто мало відкриває для них вікно. Нарешті звільнившись, вони потрапляють вже в інше, незнайоме місто, в інший час, де їм немає місця, як ми бачимо на прикладі головного героя Франца. Проте з іншого боку вікно – це шпарина, яка відкриває для міста завісу в приватне життя його мешканців, даруючи водночас містянам, що мешкають у тісних “коморах”, широкий світ мегаполіса, відкриває його таємниці.

Відтак, у романі “Берлін. Александерплатц” А. Дьобліна та прозі М. Хвильового постійно звучить мотив дуальності світу. Це функціонує й на топографічному рівні. Локус будинку в “міському тексті” українського та німецького письменників підкреслює амбівалентність столичної природи, імагологічні проблеми у творах митців, незахищеність та соціальну невлаштованість міських мешканців. Людина великого міста отримує свободу й можливості, проте обмежена своєю соціальною невлаштованістю. Свобода ж узагалі призводить до знецінення моральних пріоритетів та цінностей, самотності й руйнації особистості.

Література

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. : [монографія] / С. Андрусів. – Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – Тернопіль : Джура. – 2000. – 340 с.
2. Бідасюк Н. Мотив дому в оповіданнях Джумпи Лагірі / Н. Бідасюк, І. Кучман // Філологічні трактати. – 2012. – Т. 4, № 3. – С. 172–177.
3. Доманский Ю. Архетипические мотивы в русской прозе XIX века. Опыт построения типологии / Ю. Доманский // Литературный текст: проблемы и методы исследования. – Тверь : Изд-во Тверского гос. ун-та, 1998. – Вып. 4 : [сб. научн. тр.]. – С. 14–21.
4. Тріфт Н. Виразність повсякденного міста / Н. Тріфт // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2003. – № 29. – С. 391–413.

5. Хвильовий М. Твори : [в 5-х т.] / М. Хвильовий ; [заг. ред. Г. Костюка]. – Нью-Йорк – Балтімор – Торонто : Смолоскип, 1982. – Т. 3. – 505 с.
6. Чик О. Місто як текст в українському та німецькому романі другої половини XIX століття / О. Чик // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 20 (207), Ч. IV. – С. 53–58.
7. Яшина Л. Образ “дому” у творчості В. Дрозда / Л. Яшина // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство : [міжвуз. зб. наук. ст.]. – 2010. – Вип. XXIII. – Ч. 4. – С. 66–72.
8. Döblin A. Berlin – Alexanderplatz. Die Geschichte vom Franz Biberkopf / A. Döblin. – Walter Verlag, 1989. – 435 s.

Анотація

У статті розглядається специфіка мотиву будинку в “міському тексті” М. Хвильового та А. Дьобліна. Доводиться символічність та образність мотиву будинку в прозі М. Хвильового та романі “Берлін. Александерплатц” А. Дьобліна. Виділяються спільні та відмінні риси зображення зазначеного мотиву в прозі українського та німецького письменників.

Ключові слова: локус будинку, “міський текст”, образ вікна, амбівалентність.

Аннотация

В статье рассматривается специфика мотива дома в “городском тексте” Н. Хвильевого и А. Деблина. Доказывается символичность и образность мотива дома в прозе Н. Хвильевого и романе “Берлин. Александерплатц” А. Деблина. Выделяются общин и отличительные черты изображения указанного мотива в прозе украинского и немецкого писателей.

Ключевые слова: локус дома, “городской текст”, образ окна, амбивалентность.

Summary

The specificity of the building motive in the “city text” of A. Döblin and M. Khvilevoyis considered in the article. We have symbolism and imagery of motive the building in prose M. Wave and the novel “Berlin. Alexanderplatz” A. Doblina. The symbolism and imagery of the building’s motive in prose of M. Khvilevoy and the novel “Berlin. Alexanderplatz” of A. Döblinare proved. The common and distinctive features of the said motif in Ukrainian and German prose writers are standed out.

Keywords: building locus, “city text”, window image, ambivalence.

УДК 82.091:159.972“18”“20”

Васильєва А. Н.,
аспірантка,
Бердянський державний
педагогічний університет

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕМИ БЕЗУМСТВА У ТВОРАХ М. В. ГОГОЛЯ ТА АНХЕЛЯ ДЕ КУАТЬЄ

У поданій роботі ми звернемося до аналізу особливостей інтерпретації теми безумства в творах XIX та XXI століть і проведемо порівняльний аналіз безумних персонажів творів. **Метою** статті є дослідження інтерпретації теми безумства у творах “Записки божевільного” М. В. Гоголя та “Щоденник божевільного” Анхеля де Куатьє. Безумство у роботах цих письменників розуміється як вихід душі за межі норми, яке неприйнятне героям як насильство над власним “я”. У творах знаходимо медично точне зображення процесу божевілля головних герів із соціальним мотивуванням. **Об’єктом** дослідження є твір “Записки божевільного”